

Tidsskrift for Retsvidenskaben 1956
 side 304-320

103392

ET «RETSVIDENSKABELIGT» RESPONSUM

AV PROFESSOR STEPHAN HURWITZ

Den norske rettsuppgørelsen. Responsum
och utredning. Institutet för offentlig och
internationell rätt. Stockholm. — Helsingfors
1956.

Ovennævnte skrift bærer intet forfatternavn på sit titelblad. Det angiver sig blot som udgivet af «Institutet för offentlig och internationell rätt» i Stockholm. Derved får det et upersonligt, officielt præg. Det nævnte «institut» er imidlertid et privat foretagende, der i de senere år har udgivet en del juridiske skrifter, udarbejdet responsa m.v. Institutets «föreståndare» er professor Halvar Sundberg, og det er, efter hvad der oplyses i skriftet, ham, der sammen med professorerne Hilding Eek og Erik Fahlbeck har ansvaret for de internationalretslige dele af fremstillingen. Hvem der har æren af at have udarbejdet dens strafferetlige betragtninger, oplyses ikke. Det siges kun, at «de strafferetlige avsnitten hava benåget granskats och korrigerats» af professor Ivar Strahl (s.10). Jeg skal nedenfor vende tilbage til professor Strahls andel i publikationen.

Bogen er formet som et kortfattet «responsum» med en dertil hørende fyldig «utredning angående den norske rettsuppgørelsen med särskild hänsyn till svenske medborgare».

I den del, der betegnes som responsum, oplyses, at tre svenske statsborgere har ønsket en retsvidenskabelig undersøgelse udfra folkerettens regler og almindeligt anerkendte retsgrundsætninger af den norske landsslovgivnings anven-

delse på svenske statsborgere. De pågældende personer er i Norge fundet skyldige i landssvig i form af værnemageri (util-ladeligt økonomisk samarbejde med fjenden) og medlemskab i NS (det nazistiske parti «Nasjonal Samling»). En af dem var norsk statsborger på gerningstidspunktet og ved retsforfølgningen (s. 11). Det må have været vanskeligt for forfatterne at få vedkommende med under synspunktet retsbeskyttelse for svenske borgere. Men dette synspunkt er også kun det formelle udgangspunkt for en undersøgelse, der reelt i første række angår den interne retmæssighed af den norske landssvigslovgivning og dens anvendelse. Der er heller ikke lagt skjul på, at undersøgelsen er «muliggjort» gennem økonomiske bidrag fra domte norske landssvigere, der har betinget sig, at undersøgelsen fik en «principiell karakter» (s. 8). Desuden har «ca. 100 norske borgere i agtet stilling» overfor instituttet givet udtryk for undersøgelsens ønskelighed.

Konklusionerne af det foreliggende responsum i forhold til de svenske borgere er trukket op i bogens indledning:

«Lisa J. har dömts för landssvik under krig, begånget vid en tid, då enligt svensk uppfattning kriget i Norge upphört, och med stöd av en retroaktiv strafflagstiftning, vars innehåll stred mot landkrigsreglementets bestämmelser om befogenheterna på ockuperat område...». Samme kategoriske dom fælder «institutet» i Stockholm i de to andre konkrete sager, det har behandlet. I den ene af disse fremstår endvidere «klart åsidosättandet av den rättsstatliga egalitetsprincipen», idet en entreprenør, men ikke hans arbejdsmænd, er blevet tiltalt for landssvig.

En indgåen på de her specielt fremdragne sager er på det foreliggende grundlag umulig. Dertil er sagsforholdet altfor ufuldstændigt gengivet. Det skal blot bemærkes, at der, efter hvad der er anmelderen bekendt, fra kompetent norsk side er protesteret mod den faktiske sagsfremstilling, som på væsentlige punkter hævdes at være misvisende eller direkte urigtig.

Hvad der interesserer her, er imidlertid den principielle argumentation, som ligger bag de anførte konklusioner, og som andetsteds i gen samr fattes i en generel beskyldning mod

det norske retsvæsen for åbenbar uretfærdighed og retsfor-nægtelse (injustice patente og (anden) déni de justice).

Efter den norske straffelov af 1902 § 86 straffes den, som under en krig, hvori Norge deltager, eller med sådan krig for øje yder fjenden bistand i råd eller dåd eller svækker Norges eller nogen med Norge forbunden stats stridsevne. Straffen er hæfte i mindst 3 år eller fængsel fra 3 år indtil på livstid. Som bekendt har denne forud for krigen 1940—45 givne strafferetlige hovedbestemmelse om landsforræderi dannet grundstammen i det kompleks af retsregler, som er kommet til anvendelse i retsopgøret med de norske landssvigere. Den svenske undersøgelses første afsnit (s. 15—59) beskæftiger sig med spørgsmålet, om anvendelsen af § 86 og udfyldningen af denne bestemmelse gennem landssvigslovgivningen har været berettiget. Spørgsmålet besvares benægtende. Skønt det er af internt strafferetlig karakter, tillægger forfatterne ikke den norske højesterets synspunkter nogen betydning. De vigtigste retsafgørelser og deres begrundelse er end ikke refereret i det foreliggende skrift.

Derimod søger forfatterne at give problemstillingen en folkeretlig karakter ved indledningsvis at drage det folkeretlige krigsbegreb ind i argumentationen. Fra denne side er imidlertid intet at hente til støtte for det standpunkt, at der ikke har foreligget «krig» i Norge. Vel har det folkeretlige krigsbegreb uskarpe grænser,¹ men lige meget hvilken af de i betragtning kommende fortolkninger man vil lægge til grund, er det hævet over enhver tvivl, at der har hersket krigstilstand mellem Norge og Tyskland under hele besættelsen. Dette må skriftets forfattere også selv anerkende, se s. 31, hvor det betegnes som «utvivlsomt», at krigens begyndelse må regnes tilbage til den 9. april 1940, og s. 48, hvorefter den folkeretlige krigstilstand fortsat opretholdtes efter de norske troppers våben-nedlæggelse i juni 1940, se endelig også sammenfatningen s. 53: «Slutsatsen blir sålunda, att krigsrörelserna i Norge fördragsenligt upphörde genom överenskommelsen i juni 1940 om vapnens

¹ Se Alt Ross i Nordisk Tidsskrift for international Ret 1945 side 61 ff. og Stephan Hurwitz sammesteds side 7 ff.

nedlæggende och att norska krigshandlingar därefter icke ägde rum på det norska landterritoriet, men att folksrättsligt krigstillstånd fortfarande bestod.» Det må på denne baggrund betegnes som misvisende, at man i den ovenfor citerede udtalelse i skriftet s. 10, hvor det egentlige responsum gives, uden videre erklærer som en af undersøgelsens konklusioner, at svenske borgere er blevet dømt for «landssvik under krig» begået på en tid, da efter svensk opfattelse «kriget i Norge (var) upphört».

Da det således ikke har kunnet bestrides, at den norske landssvigslovgivning udelukkende har ramt handlinger, som er begået under krig i folkeretlig forstand, fører forfatterne undersøgelsen over på spørgsmålet, om krigsbegrebet i forhold til strfl. § 86 må forstås i en snævrere forstand end det folkeretlige krigsbegreb (s. 53—54). Det hævdes, at krigstilstanden kun var af «formel natur», efter at kamphandlinger mellem tyske og norske troppstyrker var ophørt på norsk territorium, og det bestrides, at strfl. § 86 omfatter bistand til fjenden under en krigstilstand af denne art, se dog det noget forsigtigere udtryk s. 54 øverst, hvorefter det blot kan «uppenbarligen ifrågasæt-tas», om forskellige former af bistand til fjenden «under ett formellt krigstillstånd utan krigshandlingar» kan falde indenfor rækkevidden af strfl. § 86.

Som argument for en indsnævrende fortolkning af «krig» anføres, at det efter strafferammen i § 86 (minimum 3 års hæfte) må være klart, at der alene sigtes til så groft forræderiske forhold som dem, der kan forekomme, medens kamphandlinger finder sted. Argumentet er uholdbart. Hverken lovens forarbejder, dens tekst eller reale grunde kan føre til at anse den for uanvendelig i en som krig folkeretligt anerkendt tilstand, hvor nationens lovlige regering fra sit påtvungne eksil i udlandet gør alt, hvad der står i dens magt for at fremme kampen mod den fjendtlige besættelsesmagt. Hvilke former for bistandshandlinger til fjenden der under en sådan situation skal anses omfattet af kriminaliseringen, er et andet spørgsmål. Strafferammen kan ved afgørelsen heraf være af vejledende betydning, men det ville være urimeligt at antage, at den i det foreliggende tilfælde generelt skulle udelukke anvendelsen af den omhandlede bestem-

melse. Erfaringerne fra den sidste verdenskrig har overalt i de okkuperede lande givet anskuelsesundervisning i, at der under en besættelse, som indtil videre har suspenderet muligheden for åben kamp på det pågældende territorium, kan udøves landsforræderisk virksomhed i alle, også de groveste, former, og en påstand om, at straffelovgivningens hovedbestemmelse om landsforræderi netop da skulle være uanvendelig, er helt urimelig.

Men anvendelsen af strfl. § 86 står og falder jo ikke med, om de straffbare handlinger er foretaget «under krig» i den ene eller anden forstand. Også handlinger foretaget «med krig for øje» omfattes af bestemmelsen. Forfatterens behandling af spørgsmålet om den heri liggende straffehjemmel (s. 54 ff.) er lige så angribelig som deres behandling af selve krigsbegrebet. Det hævdes, at bestemmelsen kræver bevidsthed om faren for krig (lig kamphandlinger), og at man ved bedømmelsen af, om en sådan fare foreligger, må lægge afgørende vægt på den «almindelige mening» i Norge på det pågældende tidspunkt. Dette kan til dels være rigtigt nok, men når det videre hedder, at kongens proklamation ved afrejsen fra Norge ikke gav utvetydigt udtryk for, at krigen skulle vedvare, og at der efter den almindelige mening i Norge ikke var fare for nye krigshandlinger, må man unægtelig undres. Det må dog tilføjes, at der til denne del af udredningen føjes et vidtrækkende — men i det konkluderende responsum forbigået — forbehold, hvorefter det nu anførte alene skal have gyldighed med henblik på den første tid efter den norske kapitulation. «Först vid en senare tidpunkt bör det med någon rätt göras gällande, att den enskilde bort hava krigshandlingarnas återupptagande «for øye» och att förty åt fienden lämnat bistånd kunnat med fog bedömas såsom uppsåtligt och därför straffbart krigsforræderi enligt strafflagen § 86» (s. 57).

Selv denne indrømmelse har dog været for meget for en af udredningens forfattere, der i en dissens (s. 57—59) rent ud påstår, at § 86 forudsætter, at regulære krigshandlinger foregår eller må anses umiddelbart forestående, og at straffelovens krigsbegreb i hvert fald har været uanvendeligt efter den 30. september 1940, da administrationsrådets

ophævelse fandt sted. Dette urimelige synspunkt har man endog fundet sig foranlediget til at gengive i bogens engelske résumé.

I et omfangsrigt afsnit om de folkeretlige konsekvenser af okkupation (s. 60—122) hævder forfatterne som fastslået folkeret, at der påhviler befolkningen en retligt begrundet lydighedspligt overfor okkuperingsmagten. Denne lydighedspligt, siges det, er det nødvendige korrelat til de ved Haagkonventionen af 1907 med landkrigsreglementet fastsatte indskrænkninger i okkupantens magtbeføjelser. For at okkupanten skal kunne udøve sin folkeretligt anerkendte provisoriske territorialmagthøjhed, uden at samfundsordenen opløses, må befolkningen være pligtig at efterkomme okkuperingsmagtens befalinger. Vil man — som hævdet fra anden side — forstå Haagkonventionens bestemmelser om okkupation som blotte indskrænkninger i okkupantens faktisk ubegrænsede magt, bliver konsekvensen, at befolkningen er retsløs (s. 67). Dens retsskyttelse er med andre ord afhængig af, at okkuperingsforholdet ses som et gensidigt bebyrdende retsforhold. Det anerkendes af forfatterne, at den således antagne lydighedspligt ikke er ganske ubegrænset, idet den må vige for den befolkningens stadig påhvillende troskabspligt overfor den fra territoriet fordrevne lovlige suveræn, jfr. de i landkrigsreglementet optagne forbud mod, at okkupanten tvinger befolkningen til at deltage i krigshandlinger rettede mod dens eget land eller til at aflægge troskabsed til den fjendtlige magt m.v. Men bortset fra disse udtrykkelige hjemlede indskrænkninger i lydighedspligten må der ifølge forff. ikke blot gælde en pligt til at underkaste sig okkuperingsmagtens udøvelse af statsmagt, for så vidt okkupanten anvender sin faktiske tvangsmagt, men befolkningen skal positivt udvise loyalitet mod okkuperingsmagten (s. 76).

Fra denne antagelse af en principiel lydigheds- og loyalitetspligt for befolkninger i okkuperede lande i forhold til besættelsesmagten — uafhængigt af besættelsens folkeretsmæssige eller folkeretsstridige baggrund — drages der i det foreliggende skrift en række vidtgående konsekvenser i disfavor af den norske modstandskamp og det norske retsopgør. For disse konsekvenser omtales, er det imidlertid på sin plads at fremhæve, at

den til grund liggende antagelse ingenlunde har den folkeretlige gyldighed, som de svenske forff. vil give den, men at den tværtimod må bestrides som formelt uhjemlet og reelt uantagelig.²

Det er almindelig bekendt, at en række mindre nationer under forhandlingerne forud for Haagkonventionerne gik imod den af forff. hævdede konstruktion om en retspligt for befolkninger på okkuperet område til at vise okkupationsmagten lydighed (endsige «loyalitet»), og ingen bestemmelse herom er da heller blevet optaget i den omtalte konvention eller det til denne knyttede landkregsreglement, der ganske har holdt spørgsmålet om den retlige konstruktion af forholdet besættelsesmagt contra befolkningen på okkuperet område åbent. I den folkeretlige teori har modstridende opfattelser gjort sig gældende. Fremragende folkeretslærde kan citeres — og burde i langt videre omfang, end det er sket, have været citeret — som talsmænd for den opfattelse, at der folkeretligt ikke består nogen lydighedspligt overfor okkupanten. Dennes mulighed for at anvende magt overfor befolkningen på det okkuperede område er begrundet i et rent faktisk magtforhold. Betydningen af Haagkonventionen og landkregsreglementet er i denne forbindelse kun, at der sættes visse grænser for den magtanvendelse, som okkupanten kan tillade sig uden at gøre sig skyldig i noget folkeretsbrud. Reelt stemmer dette synspunkt med de okkuperede — eller for okkupation udsatte — staters interesser, og der er særlig for de mindre landes vedkommende grund til at fastholde det — også idag. At det okkuperede lands befolkning skulle blive «retsløs», hvis man ikke anerkendte dens lydighedspligt, er en mærkværdig tanke. Hvis befolkningen har nogen beskyttelse af praktisk betydning i forhold til okkupationsmagten, ligger den særlig i muligheden af, at de for krigsforbrydelser ansvarlige personer efter besættelsens ophør kan blive krævet til regnskab for deres gerninger. Dette forudsætter såvist ikke en teori om en generel lydighedspligt af retlig natur hos den befolkning, der har befundet sig under fjendtlig magt. Betydningen af hele denne virkelighedsfjerne teori ville, hvis

² Ved behandlingen af dette og de i det følgende omtalte folkeretlige spørgsmål har jeg i forbindelse med nærværende artikel haft bistand af lektor i folkeret ved Københavns Universitet Isi Folghel.

den overhovedet lod sig indpode i den almindelige retsbevidsthed, egentlig kun være, at den kunne svække modstandsviljen og -evnen under en besættelse.

På det nævnte omstridte og bestridte grundlag, derunder den ganske uholdbare antagelse af en positiv loyalitetspligt, ifølge hvilken befolkningen ikke blot skal rette sig efter ordrer fra okkupationsmagten og dens organer, men også uden at være tvunget dertil i det enkelte tilfælde, altså frivilligt, skal samarbejde med okkupanten (s. 75—76), drager forff. som deres første konklusion, at ydelse af varer og arbejdskraft til okkupanten principielt ikke kan være utilladelig, når det blot drejer sig om ydelser, som okkupanten ikke ved Haagkonventionen har forpligtet sig til at afstå fra under en besættelse (s. 78). Til denne betragtning er kun at sige, at den yderligere bekræfter urimeligheden af det af forff. forsvarede udgangspunkt. Overalt i de okkuperede lande har private borgere gjort sig skyldige i sådanne former af frivillig økonomisk kollaborering med besættelsesmagten, at den landsforræderiske karakter deraf har ligget klart for dagen, og det ganske uanset om besættelsesmagten som den anden part i forholdet har begået noget folkeretsbrud i den forbindelse.

På samme måde forholder det sig med forfatterens næste konklusion, hvorefter modstandsbevægelser i de former, besættelsen nødvendiggør, stemples som folkeretsstridige, jfr. s. 80, hvor sabotage m.v. erklæres for uforenelig med loyalitetspligten. Det forholder sig i virkeligheden lige omvendt: den universelle anerkendelse af modstandskampen i de besatte lande under den sidste verdenskrig viser klart, at der ikke kan anerkendes en loyalitetspligt overfor okkupanten. Forff. forveksler her atter spørgsmålet, om okkupanten handler folkeretsstridigt ved at bekæmpe den mod ham rettede virksomhed, med spørgsmålet om denne virksomheds bedømmelse folkeretligt og nationalretligt. At der indenfor folkerettens rammer står de skarpeste magtmidler til rådighed for besættelsesmagten overfor partisanvirksomhed, der truer dens sikkerhed, er ubestrideligt. Lige så ubestrideligt er det imidlertid nuomdage, at et lands lovlige regering ikke handler folkeretsstridigt ved at opfordre sine borgere til aktiv eller passiv modstandskamp på besat område

eller ved at støtte denne kamp ved våbenforsyninger m. v., og at heller ikke de enkelte borgere, der sætter livet ind på opgaver i modstandskampen, gør sig skyldige i noget retsbrud mod folkeretten eller deres eget lands lov, omend de risikerer at blive straffet af besættelsesmagten og dens organer.

Forfatterens videre udredning ud fra den af dem antagne lydigheds- og loyalitetspligt angår særlig statsorganernes stilling (s. 81 ff.). Det hævdes, at den lovlige regerings — d. v. s. eksilregeringen — lovgivende beføjelser i et vist omfang er suspenderet inden for okkuperingsområdet, bl. a. på grund af dens manglende evne til at kundgøre love og anordninger, således at de bliver befolkningen bekendt. Endvidere må eksilregeringens bestemmelser ikke komme i konflikt med, hvad okkuperingsmagten lovligt kan anordne. Anvendt på de foreliggende forhold konkluderes, at for så vidt eksilregeringens lovgivning har udvidet strafansvaret for landsforræderi (landssvig), strider dette mod almindeligt anerkendte retsgrundsætninger (manglende kundgørelse af straffebestemmelser), og endvidere at den norske anvendelse af strfl. § 86 og af landssvigslovgivningen har grebet ind på områder, som folkeretligt faldt under okkuperingsmagtens kompetence, idet handlinger, som denne magt lovligt kunne kræve, er blevet anset som strafbare (s. 99—100 og s. 105). I denne forbindelse afviser forf. den i det norske retsopgør gennemførte sondring mellem handlinger, der har været beordret, og handlinger, der er udført frivilligt. Denne sondring, siges det, involverer, at man straffer for mangel på modstandsvilje (s. 105), hvilket efter forfatterens opfattelse må komme i strid med befolkningens loyalitetspligt overfor besættelsesmagten.

De i dette afsnit af udredningen anførte synspunkter er lige så ensidige og uholdbare som de tidligere omtalte. At det skulle være en betingelse for gyldigheden af en eksilregerings lovbestemmelser, at de kundgøres på det besatte område i overensstemmelse med de i fredstid gældende forskrifter for kundgørelse af love, er hverken en i den folkeretlige teori eller praksis anerkendt grundsætning. Den nu overvejende opfattelse, støttet til en righoldig retspraksis i en lang række lande, går klart i modsat retning. Det siger også sig selv, at en gennem-

forelse af det af forfatterne hævdede standpunkt ville være ensbetydende med en fornægtelse af eksilregeringens fra alle sider principielt anerkendte lovgivningskompetence. En i eksil tvunget regering råder nu engang ikke over lov- og kundgørelsesapparatet i det besatte land. Den må søge at gøre sine forskrifter for befolkningen kendt ad anden vej. Hvorledes den norske eksilregering så på samarbejde med besættelsesmagten i de former, der blev inddraget under landssvigsbestemmelserne, behøver næppe nogen, der i Norge ønskede at være bekendt dermed, at have været uvidende om.³ Og hvad angår forfatterens påstand om, at de i skriftet omhandlede straffebestemmelser for landssvig skulle være stridende mod besættelsesmagtens kompetence og skabe en for borgerne utålelig konfliktsituation ved at pålægge dem uforenelige pligter overfor deres eget land og overfor besættelsesmagten, da forudsætter denne påstand netop det, der skulle bevises. I virkeligheden ligger forholdet således, at det fra norsk side med fuld føje kan hævdes, at ingen straffebestemmelse er givet eller er blevet anvendt således, at straf for landssvig har ramt nogen, som blot har gjort, hvad han var nødt til at gøre som følge af okkupantens magtstilling i landet. Landssvigsbestemmelserne har jo på ingen måde ramt det i norsk interesse foretagne samarbejde med tyskerne, men kun utilborlige former for samarbejde. Om nogen konflikt med besættelsesmagtens lovlige kompetence er der overhovedet ikke tale. At den blotte «mangel på modstandsvilje» skulle være blevet kriminaliseret, er et af det foreliggende skriffs mest urimelige postulater.

Selv om det virkelig forholdt sig således, som forf. uden føje påstår, at der påhvilede befolkningen i et okkuperet land en egentlig lydighedspligt mod okkupanten, og selv om eksilregeringens lovgivningskompetence var så begrænset som af forf. påstået, måtte dette dog i hvert fald forudsætte, at okkuperingsmagten for sit vedkommende iagttog folkerettens grundregler ved udøvelsen af sin magt over befolkningen. Forf. erkender, at den tyske nazificeringspolitik under besættelsen var groft folkeretsstridig (s. 117), men afviser, at magtexces fra okku-

³ Forøvrigt er spørgsmålet om strafansvarets subjektive forudsætninger omhyggeligt blevet prøvet af de norske domstole i hvert enkelt tilfælde, hvor spørgsmålet har givet anledning til tvivl.

pantens side kan berettigede befolkningen til i og for sig folkeretsstridige modforholdsregler (s. 119). Har de tyske magtexcesser berettiget den norske regering til repressalier, kan dette, hævder forff., dog ikke påberåbes i denne sammenhæng, da en modstandsappel med denne motivering ikke er blevet bekendtgjort i Norge. Eventuelle repressalier måtte desuden være rettet direkte mod okkupanten, ikke indirekte gennem at pålægge befolkningen passiv modstand (s. 120—21). — Urigtigheden af hele denne udvikling behøver næppe nærmere påvisning. Repressaliesynspunktet er i denne forbindelse helt forfejlet. At der vises passiv modstand overfor en besættelsesmagts forsøg på folkeretsstridigt at omstyrte landets lovlige forfatning, er ingen repressalie, men simpelthen udtryk for en i sig selv lovlig modstand mod at medvirke til grove retsbrud. Iovrigt har den norske regering ikke beordret befolkningen til at yde modstand mod besættelsesmagten, men har alene vendt sig med strafansvar mod dem, der positivt støttede okkupanten og de af denne benyttede redskaber gennem landsforræderisk handlemåde.

I bogens sidste større afsnit (s. 123—50) behandles mere udførligt de allerede i det foregående berørte spørgsmål af strafferetlig karakter. Med udgangspunkt i norske kommentarer før besættelsen vedrørende strfl. § 86 hævdes, at der har rådet enighed om, at strafbar bistand til fjenden kun kunne antages med hensyn til handlinger, som tilsigtede og kunne forventes at indebære «ett påtagligt om ock indirekt främjande av fiendes militära kraftutveckling» (s. 126). Ifølge forff. «bör det vara uppenbart», at man til sådanne handlinger ikke kan henregne ukvalificeret (passivt) medlemsskab af Nasjonal Samling og ej heller udøvelse af vanlig (?) forretningsvirksomhed i forhold til besættelsesmagten. Landssvigslovgivningen har derfor udvidet det straffbares område, og den har foregrebet den fortolkning af straffeloven, som bör være domstolens opgave (s. 126—28). Den har endvidere indført forskellige strafskærpelser, nemlig rettighedstab, konfiskation og et solidarisk erstatningsansvar, der reelt har karakteren af straf. Derved er der i strid med den norske grundlov og almindelige retsprinsipper givet straffebestemmelser med tilbagevirkende kraft. Fremdeles har anvendelsen

af landssvigsbegrebet i praksis vist, at man har måttet anerkende et vist samarbejde med besættelsesmagten, bl.a. gennem administrationsrådets virksomhed, som uundgåeligt, og forff. finder det (også) på denne baggrund uforvarligt, at man har straffet for medlemsskab i Nasjonal Samling og for økonomisk landssvig. Man har på denne måde statueret en modstandspligt for befolkningen, hvis undladelse skal anses som bistand til fjenden (s. 136). Ved at omforme retstridighedsrekvisittet i strfl. § 86 til et utilborlighedsrekvisit har man gjort ellers straffri handlinger strafbare. Spørgsmålet om utilborlighed er blevet gjort afhængig af okkuperationsforholdets udvikling, og kriminaliseringen har altså ramt «en opposition mot eller efterslåning i åsiktsbildningen» (s. 139). Endelig er den almindelige retsgrundsætning om lighed for loven blevet «omfattande och markant» tilsidesat ved bestemmelsen i landssvigsanordningen af 1944 § 5 om strafnedsættelse eller -bortfald for den, som kun har deltaget som arbejder eller underordnet funktionær ved udførelsen af erhvervsarbejde for fjenden (s. 149—50).

Det er ikke vanskeligt at gendrive også denne del af «utredningen» punkt for punkt. Jeg skal i korthed blot fremhæve følgende:

At den norske straffelov af 1902 ikke har kunnet forudse netop de former for krigsførelse, okkuperations-ogreb og masseforræderi, som kom til udvikling i Norge (og andre besatte lande) under den sidste verdenskrig, er naturligvis ikke ensbetydende med, at lovens § 86 om straf for «bistand til fjenden i råd eller dåd» eller for svækkelse af Norge og dets allieredes stridsevne skulle være uanvendelig på nye handlingstyper, der klart omfattes af det i loven beskrevne gerningsindhold. Hverken krigsbegrebet eller indbegrebet af de handlinger, der under krig og fjendtlig besættelse har landsforræderiets karakter, er statiske størrelser, hvis indhold og former på forhånd skarpt kan fikseres. Indenfor det af loven valgte omfattende udtryk (bistand i råd eller dåd, svækkelse af stridsevnen etc.) er der plads for en reelt påkrævet anvendelse af straffebestemmelsen på nye typer af strafværdige bistandsformer, som først den totale krig gjorde aktuelle, eller som under former for krigsførelse og forræderi, vi endnu ikke kan forudse, vil forekomme i fremtiden.

Hvad særlig angår det i Norge hjemlede strafansvar for medlemsskab i nazistpartiet, efter at landet var blevet besat, har meget vægtige grunde foreligget for at karakterisere dette medlemsskab som landsforræderisk. En overbevisende begrundelse herfor har blandt andre O. C. Gundersen givet i Tidsskrift for Rettsvitenskap 1948, s. 482 ff. Det er måske på sin plads her at anføre nogle — af de svenske forff. ganske upåagtede — hovedsynspunkter, som de kom til orde i denne redegørelse:

Overalt i Europa, hvor tyskerne gik til angreb på demokratiske lande, hørte det med til den totale krigs strategi at knytte forbindelser med grupper og partier af folk, som arbejdede mod selve folkestyrets idé, og som mere eller mindre var parallelle til det tyske nazistparti. Disse gruppers opgave var at lamme modstanden så meget som muligt. Men den totale krig søgte ikke blot at bruge landsforræderiet som våben, den tog sigte på en fuldstændig omdannelse af det indre styresæt. Uden partiet og dets medlemmer kunne Quisling ikke have «grebet magten». Enhver, som dengang gav ham tilslutning ved at melde sig ind i hans parti eller ved at opretholde sit medlemsskab, og som gjorde dette med kendskab til hans proklamationer og taler, måtte vide, at han sveg sit land i forsvarskampen. Man måtte vide, at ved at give Nasjonal Samling tilslutning hjalp man fjenden og svigtede sit eget lands evne til at gøre modstand, og det uanset om det var ens endelige formål at hjælpe Tyskland eller ej. Med et NS-styre i stat og kommune blev det lettere for fjenden at holde landet besat og udnytte det strategisk og økonomisk. Og med en omfattende NS-organisation i landet blev det vanskeligere og farligere at føre holdningskamp og at yde anden modstand, værre, jo flere tilhængere Quisling fik. Derfor måtte NS-medlemmerne vide, at de svigtede deres land i det farligste tidsrum i dets historie.

Det anførte gælder også det såkaldte passive medlemsskab. For øvrigt har man ifølge Gundersen praktisk taget kun ramt det medlemsskab med strafansvar, som indledtes eller opretholdtes efter undtagelsestilstanden i Oslo, efter at holdningskampen havde fået virkelig vægt, og efter at Quisling havde overtaget magten og proklameret den nationale revolution. Desuden må

man ikke glemme, at enhver, som var kendt som medlem af NS, spredte utryghed omkring sig og kunne hæmme modstanden og holdningskampen i vidt omkreds. Også for så vidt opfyldte han en aktiv funktion. Og det var heller ikke mange, som indskrænkede sig til blot at være medlem af partiet.

Det skulle være overflodigt at anvende videre argumentation end den her anførte for at forsvare retmæssigheden af det retsopgør, der i Norge medførte strafansvar (bodestraf) for landssvig gennem medlemsskab i Quisling-partiet. Ej heller er der grund til at gå dybere ind på spørgsmålet om strafansvar for økonomisk landssvig (værnemageri). At visse grovere former for økonomisk udnyttelse af landets fortvivlede situation gennem frivilligt, utilbørligt samarbejde med tyskerne er blevet straffet som landssvig, har haft fuld legal og moralsk hjemmel. Et mere rammende kriterium for det strafbare samarbejde, end at det ved dom skal findes at have været «utilbørligt», i forbindelse med en i lovgivningen opstillet specifikation af de praktisk vigtigste indikationer for utilbørligheden, har det ikke været muligt at fastsætte i nyere lovgivning efter den anden verdenskrig.⁴

Lige så lidt er der grund til at komme ind på en dybere imodegæelse af forfatterens påstand om fravigelse af lighedsgrundsætningen i retsopgøret. Hvilken relevant strafferetlig betragtning skulle kunne anføres imod en regulering, hvorved underordnede personers ansvar i et erhvervsforetagende kan bedømmes mildere end driftsherrens?

Og hvad angår de «strafskærpselser», som skal være blevet indført med tilbagevirkende kraft, angår disse dels ikke egentlige straffe, idet der er tale om rettighedstab, konfiskation og erstatningsansvar, som efter en udbredt opfattelse falder udenfor de forholdsregler, der omfattes af grundsætningen om ikke at give straffebestemmelser tilbagevirkende kraft, dels er hjemmel for disse forholdsregler givet i den ovenfor omtalte gyldige eksil-lovgivning, og endelig må de nævnte retsfølger ses på baggrund af det forhold, at der i medfør af strfl. § 86 havde været hjemmel

⁴ Se f. eks. den nye danske forræderilov nr. 225 af 7. juni 1952 § 1, ad den danske straffelov § 102, stk. 2, nr. 5, og ad § 104 («Den, som på utilbørlig måde . . . i erhvervsmæssig henseende samarbejder med fjendtlig krigs- eller besættelsesmagt . . . »).

til — klart uden retroaktion — at belægge de pågældende forhold med et strafansvar, der ville have været strengere end det ansvar, der i form af bode og andre retsfølger er blevet pålagt værnemagere og nazistiske partimedlemmer.

Ville man trods det anførte hævde, at der alligevel i retsopgøret med landssvigerne reelt har fundet en vis tilbagevirkning af straffebestemmelser sted, således som det er sket i det danske retsopgør efter besættelsen, måtte der i hvert fald peges på de momenter, der kunne gøre en tilbagevirkning forsvarlig i en situation, der sprængte alle normale forudsætninger for gennemførelse af idealet om forudgående nøje normering af gerningsindhold og retsfølger.

I et sidste afsnit (s. 151—60) vender forff. tilbage til skriftets udgangspunkt: det specielle spørgsmål, hvorvidt svenske statsborgere er blevet forurettet gennem norsk retsforfølgning for overtrædelse af landssvigsbestemmelserne. Det bestrides (naturligvis) ikke, at forræderbestemmelser omfatter udenlandske statsborgere bosat i det pågældende land, men det hævdes på grundlag af den forudgående fremstilling, at de norske straffebestemmelser (særlig vedrørende værnemagere og medlemskab i Nasjonal Samling) i den grad strider mod international ret og almindelig retfærdighed, at deres anvendelse på fremmede statsborgere er folkeretsstridig, hvorfor de ikke bør anerkendes eller kunne fuldbyrdes i Sverige. I denne forbindelse søger forff. at give overgangsbestemmelsen i den skandinaviske konvention af 1948 om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme i straffesager en indskrænket betydning.

Jeg skal ikke komme nærmere ind på dette afsnit af bogen. Forfatterens udredning er allerede blevet underkendt af den svenske regering, og der vil i nærværende tidsskrift fremkomme en imodegåelse fra svensk side af de af forff. fremsatte betragtninger. Nærmest for kuriositetens skyld vil jeg dog nævne, at forff. på dette punkt af fremstillingen har svunget sig op til en påstand om, at den norske eksilregerings «kompetenceoverskridelse» har været «et intrång gentemot ockupationsmakten», der måtte berettiggende denne til at rejse krav («anspraak») mod Norge.

Det forstemmende indtryk af det omtalte skrifts folke- og

strafferetlige udviklinger forstærkes af den tendens og form, der præger dets omtale af broderlandets holdning for og under besættelsen. Spredt omkring i «udredningen» forekommer udtalelser, som man er vant til at møde i nazistisk prægede forsvars- og propagandaskrifter for dømte landssviger, se f.eks. s. 23, 49—50, 118 og 150. Ikke et ord siges til anerkendelse af den heroiske norske modstandskamp eller det lysende eksempel, som blev givet af Norges Højesteret i en strid, som Östen Undén i 1941 med varm sympati betegnede som Norges strid for retten. I stedet finder forff. af dette skrift det passende at bedømme det tyske overfald på Norge og okkupationens videre forløb som en konsekvens af en i Norge fort pacifistisk politik med stærk vægt lagt på et godt forhold til Sovjet, og en fortsat nedbrydning af den norske forsvarsmagt. Nasjonal Samlings politik anerkendes indirekte i en udtalelse om den frygtelige måde, hvormed virkeligheden har understreget den af dette parti fremsatte kritik af den hidtidige partipolitik, som havde gjort landet forsvarslost og lagt det åbent for indtrængere. Det hedder videre, at den voksende modstandsvilje skyldtes en tiltagende modsætning mellem Tyskland og Rusland og i det hele særlig den kommunistiske indflydelse (s. 50), og at «den indenrigspolitiske uvilje» mod det af tyskerne begunstigede parti forstærkedes af politikernes naturlige ønske om at dække over egne misgreb og søge en anvendelig syndebug (s. 118). Forvrængningen af de faktiske forhold kulminerer i en påstand om, at den strafferetlige holdning til tysklandsarbejderne — der bevarede deres stemmeret efter besættelsen — var dikteret af socialdemokratiets partiinteresser (s. 150).

Det er vanskeligt at forstå, at professorer i retsvidenskab har kunnet påtage sig ansvaret for det i det foregående omtalte skrift. De pågældende har ikke bidraget til at højne respekten for den videnskabelige værdi af juridiske responsa. Ligeså vanskeligt at begribe er professor Strahls forhold til skriftet. Hvorledes har denne fremstående, i nordisk kriminalvidenskabeligt og kriminalpolitisk samarbejde skattede deltager kunnet «granska och korrigera» skriftets strafferetlige afsnit uden at tage afstand fra deres iøjnespringende urigtigheder og uaccep-

table tendens? Et svar, men — jeg beklager at måtte si det — næppe noget svar, der kan afværge en fortsat undren, har Strahl selv givet i en note til Andenæs' værdige kritik af bogen i Svensk Juristtidning 1956, s. 352 ff. Det oplyses her, at Strahls medvirken «alene har bestået i, at han efter opfordring har gennemgået den allerede da forfattede udredning til kontrol af dens strafferetlige dele. Han er ikke blevet spurgt om sine synspunkter («åsikter») med hensyn til de spørgsmål, som behandles i bogen. Responsum og omstændighederne omkring bogens tilblivelse har været ukendte for ham til langt efter bogens trykning. —

Det nordiske strafferetlige samarbejde gennem kriminalistforeningerne, vort fælles tidsskrift, kriminalretskonferencerne og de store kriminalistmøder er så værdifuldt, at man må håbe, det vil kunne tåle den belastning, det her har været genstand for.

HOVEDPUNKTENE I DEN ISLANDSKE ARVELOVGIVNINGEN OG LOVGIVNINGEN OM USKIFTET BO¹

AV PROFESSOR LARMANN SNÆVARR

I.

Island fikk en i høy grad påkrevd kodifikasjon av arvelovgivning gjennom arveforordningen av 25. sept. 1850. Denne forordning er i alt vesentlig av samme innhold som den danske arveforordning av 21. mai 1845 før denne ble endret i 1857. Det har dog en viss historisk interesse å nevne at da den danske regjering fremsatte forslag til ny arvelov for Alþingi i 1847 motsatte Alþingi seg enstemmig § 2 i den danske forordningen som bestemmer at N.L. 5-2-29 skulle fremdeles gjelde, men denne bestemmelse påbyr som kjent: «Mands Person tager to Loder mod en Quindes Person tager en, i alle Arve». Den danske regjeringen boyde seg for den stilling Alþingi inntok til dette punkt og i det forslag til ny arvelov som ble fremsatt av regjeringen i Alþingi 1849 heter det uttrykkelig at den forskjell mellom kjønn i henseende til arverett som N.L. 5-2-29 foreskriver er herved avskaffet. Den danske arveforordning ble som kjent endret i 1857 i den samme retning. I Norge ble mann og kvinne først i 1854 likestilt i denne henseende da arveloven trådte i kraft. Storsteparten av arveforordningen av 1850 var gjeldende rett i Island inntil arveloven nr. 42, 25. mai 1949 trådte i kraft 1. juli 1949. Uekte barns arverett etter far og fedrene frender

¹ Denne oversikten er opprinnelig skrevet til benyttelse for de nordiske arvelovskommisjoner. Da de rettskilder oversikten behandler bare er tilgjengelig for få av tidsskriftets lesere mente man at det kunne være av interesse å publisere den her.